

Język jako nośnik kultury i interpretator świata

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

- 1 Główne tezy etnolingwistyki
- 2 Znaczenie słowa jako zapis interpretacji świata
- 3 Językowy obraz świata

Nauka opisująca relacje języka i kultury

- 1 lingwistyka kulturowa
- 2 lingwistyka antropologiczna
- 3 etnolingwistyka
- 4 antropologia lingwistyczna

Wilhelm von Humboldt i początki etnolingwistyki

„Język to twórczy organ myśli. [...] w każdym języku zawiera się swoisty sposób widzenia świata”.
(Wilhelm von Humboldt)

Badania Humboldta nad językami świata

1. Badania nad typologią języków.

2. Pisma lingwistyczne Humboldta:

O języku kawi na wyspie Jawie (wstęp Rozmaitość języków a rozwój umysłowy ludzkości).

Główne tezy Humboldta

1. Pojęcie *wewnętrznej formy języka*, przejawiającej się przede wszystkim w kategoriach gramatycznych i leksykalnych.

„Faktycznie jest ona [wewnętrzna forma języka] raczej całkowicie indywidualnym popędem, za pomocą którego naród nadaje myślom i odczuciom wartość językową”.

2. Język jako „wyraz ducha narodu”.

„[...] budowa języków jest w gatunku ludzkim dlatego i o tyle różna, że i o ile jest różna swoistość umysłowa samych narodów.”

„[...] w każdym języku zawiera się swoisty sposób widzenia świata.”

„Opanowanie języka obcego winno być zatem uzyskaniem nowego punktu widzenia w dotychczasowym widzeniu świata i w rzeczy samej jest nim do pewnego stopnia, gdyż każdy język zawiera całą siatkę pojęć i rodzaj wyobrażeń jakiejś części ludzkości.”

Edward Sapir i Benjamin Lee Whorf

Edward Sapir (1884–1939)

Benjamin Lee Whorf (1897–1941)

Hipoteza relatywizmu językowego Sapira-Whorfa

1. Język kształtuje sposób postrzegania świata właściwy mówiącej nim społeczności.
2. Wobec różnic między językami ludzie myślący w różnych językach rozmaicie postrzegają świat.

Różnice w postrzeganiu świata – przykłady z różnych języków świata

PRZYKŁAD 1.: kategoria określoności/nieokreśloności w języku angielskim.

PRZYKŁAD 2.: rozbudowany system czasów, aspektów i rodzaju czynności w języku angielskim.

PRZYKŁAD 3.: brak czasów gramatycznych w języku hebrajskim i chińskim.

Różnice w postrzeganiu świata – przykłady Whorfa z języka hopi

PRZYKŁAD 1.: kategoria rzeczownikowa 'okrągły' (np. *smutek*).

PRZYKŁAD 2.: kategoria czasownikowa asercji: sprawozdawczej, ekspektywnej, nomicznej (powinnościowej).

PRZYKŁAD 3.: liczba mnoga stosowana tylko w odniesieniu do tych przedmiotów, które tworzą obiektywny zbiór – *dziesięć kobiet*, ale **dziesięć dni*.

PRZYKŁAD 4.: brak kategorii i konstrukcji odnoszących się do czasu.

Kontrowersje wokół hipotezy relatywizmu

SKRAJNY RELATYWIZM – przekonanie o całkowitej wzajemnej nieprzystawalności poszczególnych obrazów świata, prowadzącej do niemożności dokonania przekładu i porozumienia między ludźmi władającymi różnymi językami.

„Światy, w których żyją różne społeczeństwa, to światy odrębne, a nie po prostu ten sam świat, któremu przylepiono różne etykiety.” (Edward Sapir)

Znaczenie słowa jako interpretacja świata

Znaczenie słowa jako interpretacja rzeczywistości.

1. Kategoryzacja – zaliczenie do określonego zbioru.
2. Wartościowanie.
3. Wybór cech definicyjnych.
4. Konotacje.

Naukowa a potoczna kategoryzacja świata – przykład taksonomii zwierząt

KATEGORYZACJA NAUKOWA

zwierzęta

strunowce

kęgowce

ryby, płazy, gady, ptaki, ssaki

łożyskowce

naczelne

małpiatki, małpy, człowiekowate

człowiek

KATEGORYZACJA POTOCZNA

— — —

— — —

— — —

zwierzęta, ryby, ptaki

— — —

— — —

małpy

— — —

Miejsce człowieka w świecie zwierząt

Człowiek jako istota odmienna od zwierząt.

PRZYKŁADY: *zezwierzęcenie; bądźże człowiekiem; bydlak*
(o człowieku); *umrzeć – zdechnąć; ręka – łapa.*

Wartościowanie w znaczeniach słów

1. Wyrazy prymarnie wartościujące.

PRZYKŁADY: *dobry, piękny, ekstra, beznadziejny.*

2. Wyrazy opisowo-wartościujące.

PRZYKŁADY: *bogactwo, anioł, ojczyzna, postęp, Europa.*

Wybór cech definicyjnych – mechanizmy nazewnicze: cechy wykorzystywane w nazwach roślin

- miejsce występowania: *bagno, borówka*
- czas kwitnienia: *pierwiosnek, śnieżyczka, zimowit*
- cechy kwiatu: barwa, np. *bławatek, złotć*; kształt, np. *dzwonek, naparstnica, palczatka*
- kształt liści: *jęczyznik, mieczyk, strzałka*
- cechy owoców i liści: barwa, np. *czarnuszka*; kształt, np. *sercówka*; smak, np. *gorczyca*; inne cechy, np. *dmuchawiec, wełnianka*
- cechy łodygi i korzenia: *krwawnik, mlecz, mydlnica*
- właściwości użytkowe: *babimór, podagrycznik, wymiotnica*

Konotacje leksykalne

- *wilk*
- *osioł*
- *matka*
- *kamień*
- *lalka*

Językowy obraz świata w ujęciu Jerzego Bartmińskiego

„Przez JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA rozumiem zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowatych tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane”.

Nośniki JOS

- słownictwo – znaczenia i typowa łączliwość leksemów, układ znaczeń w obrębie pól leksykalnych
- gramatyka – kategorie morfologiczne; własności słowotwórcze leksemów;
- konotacje semantyczne (drugorzędne informacje semantyczne – utrwalone w derywatach, frazeologizmach, metaforach zleksykalizowanych, przysłowiach)
- *etymologia

Przykład: obraz kota w polszczyźnie

- WYGLĄD: niewielkość zwierzęcia (*co kot napłakał; kot – 'zając'*) i jego części, np. głowy (*kocie łby*); ostrość pazurów (*kotew, kotwica*); błyszczące oczy (*kocie oczko; kocie oczy – typ makijażu*); miękkość sierści (*kotki – 'bazie'; koty – 'kłęby kurzu'*).
- CECHY: zwinność (*kocie ruchy; kot zawsze pada na cztery łapy*); głupota (*mieć kota – 'być głupim'*); niezależność (*koty chodzą swoimi drogami*); wrzaskliwość, hałaśliwość (*kocia muzyka; kociokwik*); niedorostłość, niedojrzałość (*kot – 'młody, niedoświadczony żołnierz/uczeń'; pierwsze koty za płoty*); nierzetelność, fałsz (*kocia wiara; żyć z kimś na kocią łapę; odwracać kota ogonem*); wrogość wobec psów (*żyć jak pies z kotem; drzeć z kimś koty*).
- WARTOŚCIOWANIE: raczej pozytywne (*koteczek – o bliskiej osobie; kotek, kotuś, kicia, kiciuś* itp.).

Dziękuję za uwagę :)

Temat następnego wykładu:
JĘZYK I SPOŁECZEŃSTWO.
ZRÓŻNICOWANIE JĘZYKA NARODOWEGO.
Zapraszam!